

ĐẠI HỌC THÁI NGUYÊN
TRƯỜNG ĐẠI HỌC KHOA HỌC

QUÁCH THỊ DIỆU

**TÍN NGƯỠNG DÂN GIAN TRONG
TRUYỀN KỶ MẠN LỤC CỦA NGUYỄN DŨ**

LUẬN VĂN THẠC SĨ NGÔN NGỮ VÀ VĂN HÓA VIỆT NAM

Thái Nguyên - 2017

ĐẠI HỌC THÁI NGUYÊN
TRƯỜNG ĐẠI HỌC KHOA HỌC

QUÁCH THỊ DIỆU

**TÍN NGƯỠNG DÂN GIAN TRONG
TRUYỀN KỶ MẠN LỤC CỦA NGUYỄN DŨ**

Chuyên ngành: Văn học Việt Nam

Mã số: 60 22 01 21

LUẬN VĂN THẠC SĨ NGÔN NGỮ VÀ VĂN HÓA VIỆT NAM

Người hướng dẫn khoa học: PGS. TS Phạm Thị Phương Thái

Thái Nguyên – 2017

LỜI CAM ĐOAN

Tôi xin cam đoan đây là công trình nghiên cứu của riêng tôi. Các số liệu trích dẫn đều có nguồn gốc rõ ràng. Các kết quả nghiên cứu trong luận văn đều trung thực và chưa từng được công bố ở bất kỳ công trình nào khác.

Thái Nguyên, tháng 6 năm 2017

Tác giả luận văn

Quách Thị Diệu

LỜI CẢM ƠN

Để hoàn thành luận văn thạc sĩ này, tác giả xin trân trọng cảm ơn Ban Giám hiệu, Khoa Sau đại học, Khoa Văn – Xã hội, Trường Đại học Khoa học – Đại học Thái Nguyên và các Thầy, Cô giáo đã trực tiếp giảng dạy, giúp đỡ trong suốt quá trình học tập.

Đặc biệt, tác giả xin được bày tỏ lòng biết ơn sâu sắc tới giảng viên hướng dẫn PGS.TS Phạm Thị Phương Thái đã luôn tận tình hướng dẫn, chỉ bảo trong suốt thời gian tác giả nghiên cứu và hoàn thành luận văn.

Cuối cùng, xin gửi lời cảm ơn đến gia đình, người thân, bạn bè và đã giúp đỡ, động viên, tạo điều kiện để tác giả hoàn thành luận văn.

Thái Nguyên, tháng 6 năm 2017

Tác giả luận văn

Quách Thị Diệu

MỤC LỤC

LỜI CAM ĐOAN.....	i
LỜI CẢM ƠN	ii
MỤC LỤC.....	iii
MỞ ĐẦU.....	1
1. Lý do chọn đề tài.....	1
2. Lịch sử vấn đề nghiên cứu	3
3. Đối tượng, phạm vi nghiên cứu.....	12
4. Mục đích, nhiệm vụ nghiên cứu.....	12
5. Phương pháp nghiên cứu.....	13
6. Bố cục.....	14
NỘI DUNG	15
Chương 1: KHÁI LƯỢC VỀ TÍN NGƯỠNG DÂN GIAN VIỆT NAM.....	15
1.1. Khái niệm tín ngưỡng và tín ngưỡng dân gian	15
1.1.1. Tín ngưỡng	15
1.1.2. Tín ngưỡng dân gian	16
<i>1.1.3. Phân biệt tôn giáo và tín ngưỡng</i>	17
<i>1.1.4. Phân loại tín ngưỡng và tín ngưỡng dân gian</i>	18
1.2. Đặc trưng tín ngưỡng dân gian Việt Nam.....	20
<i>1.2.1. Cơ sở hình thành đặc trưng tín ngưỡng dân gian Việt Nam</i>	20
<i>1.2.2. Phân loại tín ngưỡng dân gian Việt Nam</i>	22
1.3. Dấu ấn của tín ngưỡng dân gian trong các tác phẩm văn học	28
1.4. Về thể loại truyền kì.....	32
<i>1.4.1. Khái niệm truyền kì</i>	32
<i>1.4.2. Truyện truyền kì trung đại Việt Nam</i>	32
1.5. Nguyễn Dữ và Truyền kì mạn lục	33
<i>1.5.1. Tác giả Nguyễn Dữ</i>	33
<i>1.5.2. Tác phẩm Truyền kì mạn lục</i>	34
1.6. Tiểu kết Chương 1.....	38

Chương 2: DẤU ẤN TÍN NGƯỠNG DÂN GIAN TRONG <i>TRUYỀN KỲ MẠN LỤC</i>	39
2.1. Những hiện tượng mang yếu tố tín ngưỡng dân gian	39
2.1.1. <i>Hiện tượng báo mộng</i>	39
2.1.2. <i>Hiện tượng thác hóa</i>	45
2.1.3. <i>Những hiện tượng tín ngưỡng khác</i>	49
2.2. Dấu ấn của các loại hình tín ngưỡng.....	51
2.2.1. <i>Tín ngưỡng phồn thực</i>	51
2.2.2. <i>Tín ngưỡng sùng bái vạn vật hữu linh</i>	55
2.2.3. <i>Tín ngưỡng sùng bái con người</i>	59
2.3. Một số hình thái sinh hoạt tín ngưỡng dân gian.....	62
2.3.1. <i>Những sinh hoạt tín ngưỡng phổ biến</i>	63
2.3.2. <i>Một số sinh hoạt tín ngưỡng khác</i>	73
2.4. Tiểu kết Chương 2.....	76
Chương 3: GIÁ TRỊ CỦA YẾU TỐ TÍN NGƯỠNG DÂN GIAN TRONG <i>TRUYỀN KỲ MẠN LỤC</i>	78
3.1. Những quan niệm về thế giới từ góc nhìn tín ngưỡng dân gian	78
3.1.1. <i>Quan niệm về các tầng thế giới</i>	78
3.1.2. <i>Quan niệm sinh tử</i>	83
3.1.3. <i>Quan niệm nhân quả, thiên mệnh</i>	90
3.2. Ý nghĩa của yếu tố tín ngưỡng dân gian trong <i>Truyền kỳ mạn lục</i>	92
3.3. Một số phương diện nghệ thuật góp phần tạo ra không gian tín ngưỡng trong <i>Truyền kỳ mạn lục</i>	99
3.3.1. <i>Bút pháp kỳ ảo trong nghệ thuật xây dựng nhân vật</i>	99
3.3.2. <i>Bút pháp kỳ ảo trong không gian, thời gian nghệ thuật</i>	105
3.4. Tiểu kết Chương 3.....	110
KẾT LUẬN	112
TÀI LIỆU THAM KHẢO.....	114
PHỤ LỤC	121

MỞ ĐẦU

1. Lý do chọn đề tài

Hình thành từ thuở sơ khai, tín ngưỡng, tôn giáo là niềm tin và sự ngưỡng vọng của loài người vào những cái "siêu nhiên", "cái thiêng", đối lập với "cái trần tục". Tín ngưỡng ra đời không chỉ đáp ứng nhu cầu giải thích thế giới theo tư duy của loài người ở những trình độ nhất định mà còn để an ủi bản thân, gửi gắm những ước vọng mà họ chưa thực hiện được, từ đó giúp con người sống nhân văn hơn. Trải qua hàng triệu năm, tín ngưỡng đã tồn tại, phát triển cùng với loài người và chính là nhân tố cơ bản tạo nên đời sống tâm linh đa dạng, phức tạp... Tùy theo hoàn cảnh, trình độ phát triển kinh tế, xã hội của mỗi dân tộc, địa phương, quốc gia mà niềm tin vào "cái thiêng" thể hiện ra các hình thức tôn giáo, tín ngưỡng cụ thể khác nhau. Chẳng hạn: niềm tin vào Đức Chúa Trời của Kitô giáo, niềm tin vào Đức Phật của Phật giáo, niềm tin vào Thánh, Thần, ma quỷ của tín ngưỡng dân gian... Hình thức tôn giáo, tín ngưỡng này dù có nội hàm rộng hẹp khác nhau, phổ quát toàn thế giới hay là đặc thù cho mỗi dân tộc thì đều là một thực thể biểu hiện niềm tin vào "cái thiêng" chung của con người. Nếu như tôn giáo là niềm tin vào lực lượng siêu nhiên theo những nguyên tắc thực hành nhất định với giáo lý, giáo hội, giáo đường lớp lang thì tín ngưỡng dân gian lại phản ánh những ước nguyện tâm linh của cộng đồng một cách tự nhiên, tự phát, thông qua những phong tục, tập quán truyền thống.

Là một quốc gia đa tôn giáo, tín ngưỡng, đời sống tâm linh của người Việt mang tính hỗn dung nhưng chúng ta không tiếp nhận các tôn giáo ngoại lai một cách thụ động mà luôn có sự cải biến cho gần gũi với tư tưởng, tôn giáo bản địa. Vì vậy, ở nước ta, trong khi các tôn giáo vẫn phát triển thì các tín ngưỡng dân gian với nhiều biểu hiện đa dạng vẫn giữ vai trò quan trọng trong đời sống tâm linh của người dân.

Văn học là tấm gương phản ánh cuộc sống một cách chân thực và vô cùng sống động qua lăng kính của các nhà văn. Vì thế, qua tác phẩm văn học chúng ta có thể tìm thấy các mặt của đời sống con người (trong đó có dấu ấn của tín ngưỡng dân gian) qua các giai đoạn lịch sử. Đặc biệt, trong nghiên cứu văn học những năm gần đây, xu hướng tiếp cận các tác phẩm dưới góc nhìn văn hóa ngày càng trở nên phổ biến đã mở ra cho chúng ta cái nhìn toàn diện về con người, về thời đại, về đời sống tinh thần của quốc gia, dân tộc. Đời sống tín ngưỡng dân gian Việt Nam, ít nhiều cũng được khúc xạ trong văn học. Tiếp cận tác phẩm văn học dưới góc nhìn văn hóa tín ngưỡng dân gian là cơ hội làm dày thêm những phát hiện mới mẻ, thú vị về giá trị của tác phẩm. Đồng thời hiểu thêm đời sống văn hóa tín ngưỡng vừa đặc trưng vừa lấp lánh sắc màu của dân tộc.

Truyện kì mạn lục (ghi chép tản mạn những điều kì lạ) được đánh giá là một đỉnh cao của nền văn xuôi dân tộc không chỉ vì chứa đựng trong đó những tư tưởng sâu xa của thời đại mà còn bởi nó đã đánh dấu sự trưởng thành của truyện ngắn Việt Nam trung đại, chuyển biến từ văn học mang tính chức năng sang văn xuôi nghệ thuật. Thành công của tác giả trước hết là ở chỗ dựa trên một vài yếu tố có sẵn trong dân gian, Nguyễn Dữ đã sáng tạo, trau chuốt để tạo ra “áng văn hay của bậc đại gia”. Ngoài giá trị về phương diện tư tưởng nghệ thuật, *Truyện kì mạn lục* còn chứa đựng giá trị nhiều mặt về phương diện lịch sử, văn hóa, đạo đức, xã hội... Đặc biệt, từ góc nhìn văn hóa, chúng tôi nhận thấy màu sắc của các tín ngưỡng dân gian được phản ánh rất đậm đặc trong tác phẩm nhưng dường như chưa được nghiên cứu một cách có hệ thống. Vì vậy, lựa chọn vấn đề *Tín ngưỡng dân gian trong Truyện kì mạn lục của Nguyễn Dữ* làm luận văn nghiên cứu, chúng tôi mong muốn sẽ góp thêm một khám phá mới mẻ về giá trị của tác phẩm từ phương diện liên cứu liên ngành cụ thể là làm rõ hơn những sáng tạo của Nguyễn Dữ - “bậc thầy sáng tạo kỳ diệu của đất Hải Dương” dựa trên niềm tin dân gian, tín ngưỡng dân gian của người Việt Nam.

2. Lịch sử vấn đề nghiên cứu

2.1. Về nghiên cứu tín ngưỡng dân gian trong văn học Việt Nam

Do tính đặc thù, tín ngưỡng không chỉ là một bộ phận của đời sống tinh thần mà còn là bộ phận hữu cơ gắn bó mật thiết với sinh hoạt văn hóa của cộng đồng. Vì thế, các nhà nghiên cứu văn hóa, nhất là văn hóa dân gian đã và đang rất quan tâm đến xu hướng nghiên cứu văn hóa dân tộc từ góc độ đời sống tâm linh, tôn giáo tín ngưỡng để có cái nhìn cách sâu sắc, mới mẻ hơn. Có thể điếm qua các công trình tiêu biểu suu tầm, nghiên cứu về tín ngưỡng Việt Nam nói chung và tín ngưỡng dân gian Việt Nam nói riêng như sau:

Trong *Việt Nam phong tục* [5], Phan Kế Bính đã giới thiệu các phong tục trong gia tộc, phong tục xóm làng (hương đảng) đến các phong tục ngoài xã hội. Đây là một bộ biên khảo tương đối đầy đủ về các phong tục tập quán cũ của nước Việt. Là một nhà nho uyên bác mang tư tưởng tân tiến, tác giả không chỉ mô tả từng tập tục, mà còn về gốc tích, nguyên thủy cái tục ấy, nhìn nhận, đánh giá để xem nó hay hay dở, từ đó "xét điều gì quá tệ mà bỏ bớt đi, rồi lâu lâu mới đem cái tục hay mà bỏ hết cho cái tục dở. Đến nay, tập sách gần một trăm năm tuổi này vẫn là một trong những công trình khảo cứu có giá trị bậc nhất về các phong tục tập quán trên đất nước ta và nhiều vấn đề được Phan Kế Bính nhắc tới vẫn nóng hổi tính thời đại.

Trong cuốn *Về tôn giáo tín ngưỡng Việt Nam hiện nay* [83], tác giả Đặng Nghiêm Vạn (chủ biên) đã đề cập tới tín ngưỡng thờ cúng tổ tiên với ba cấp độ: quốc gia: thờ Vua Hùng; làng: thờ Thành Hoàng; dòng họ, gia đình: thờ tổ tiên. Ông khẳng định thờ cúng tổ tiên là một bộ phận văn hóa dân tộc, là tâm linh của cộng đồng Việt Nam. Bên cạnh đó, nhà nghiên cứu Lê Trung Vũ đề cập tới các phong tục trong vòng đời người Việt truyền thống như các lễ tết trong năm (Tết Nguyên đán, tết Thượng nguyên, tết mừng 3 tháng 3...), các nghi lễ nông nghiệp, các lễ thức đời thường (sinh con, hôn lễ, lễ tang...).

Cuốn sách *Góp phần tìm hiểu tín ngưỡng dân gian Việt Nam* [38] của Nguyễn Đức Lữ đề cập đến các loại hình tín ngưỡng dân gian Việt Nam như tín ngưỡng thờ cúng tổ tiên, tín ngưỡng thờ anh hùng dân tộc, tín ngưỡng Thành Hoàng, tín ngưỡng thờ Mẫu và tín ngưỡng Phồn thực. Tác giả cuốn sách chỉ rõ các loại hình tín ngưỡng dân gian trên phản ánh rõ nét đặc trưng của văn hóa dân tộc, thể hiện rõ tinh thần uống nước nhớ nguồn nhưng bản thân nó cũng chứa đựng khả năng dẫn đến hiện tượng phản giá trị, biểu hiện mê tín dị đoan cần phải bị phê phán, tẩy trừ.

Trong công trình *Tín ngưỡng và văn hóa tín ngưỡng ở Việt Nam* [78] do Ngô Đức Thịnh (chủ biên), ngoài một số quan điểm lý luận và phương pháp liên quan tới tín ngưỡng và văn hóa tín ngưỡng, các tác giả đã đi vào nghiên cứu một số tín ngưỡng dân gian cụ thể, như: Tín ngưỡng thờ cúng tổ tiên của các gia tộc, dòng họ và trên bình diện quốc gia là thờ cúng Quốc tổ Hùng Vương; tín ngưỡng thờ Thành hoàng làng và hội đình, điển hình cho sự gắn kết cộng đồng làng giềng làng xã, từ đây hình thành và phát triển văn hóa làng, một trong các dạng thức cơ bản của văn hóa Việt Nam; tín ngưỡng thờ Thần, kết quả của quá trình tiếp biến văn hóa giữa các tín ngưỡng bản địa và những ảnh hưởng của Đạo giáo Trung Hoa, như các dòng đạo Nội, thờ Mẫu, Đức Thánh Trần và các anh hùng dân tộc khác; các nghi lễ, phong tục liên quan đến các hoạt động sản xuất nông nghiệp, ngư nghiệp, tổ các nghề và làng nghề thủ công truyền thống. Đây là một cuốn sách có giá trị về nghiên cứu tín ngưỡng và các loại hình tín ngưỡng truyền thống của Việt Nam.

Vũ Ngọc Khánh đã có những khám phá về các loại hình tín ngưỡng ở nông thôn Việt Nam và đi sâu tìm hiểu một hình thức tín ngưỡng phổ biến đó là tín ngưỡng thờ thành hoàng làng trong hai cuốn sách *Tín ngưỡng làng xã và Thành hoàng làng Việt Nam* [34].